

Dialekt mazowiecki wczoraj i dziś

Autor: Monika Kresa

Dialekt wczoraj i dziś Gwary dialektu mazowieckiego kształtowały się na przestrzeni wieków pod wpływem czynników wewnątrzno-, zewnętrzno- i pozajęzykowych. Stan dzisiejszy jest wynikiem zamierzonych dziejów historycznych, ruchów osadniczych, podziałów administracyjnych i kościelnych, lecz także najnowszych dziejów ziem, które ze względu na cechy gwar używanych przez zamieszkującą ich ludność zostały zaklasyfikowane do dialektu mazowieckiego. Na charakter języka mieszkańców wsi mazowieckich miały wpływ również najnowsze (od II wojny światowej) wydarzenia historyczne i decyzje polityczne dotyczące kształtu nowego państwa polskiego, a także późniejsze zmiany socjologiczne, gospodarcze, kulturowe i ruchy migracyjne.

{mospagebreak title=Pochodzenie nazwy Mazowsze} Pochodzenie nazwy Mazowsze W XVII w. pojawiła się hipoteza, że nazwa Mazowsze pochodzi od Mazosa (zwanego w źródłach Miecławem, Masławem, Mojsławem, Miesławem), cześnika Mieszka II, który w okresie kryzysu monarchii, po wygnaniu Kazimierza I Odnowiciela objął władzę na Mazowszu, a po powrocie władcy do kraju stawiał mu zbrojny opór wsparty sojuszami z Pomorzaniem, Prusami i Jaćwingami; zginął 1047 w walce z połączonymi siłami Kazimierza i księcia kijowskiego, Jarosława Mądrego. Według niektórych badaczy, po jego śmierci dzielnicą, która podlegała jego władzy, przyjęła właśnie nazwę Mazowsza. Podobnie S. Hrabec [Hrabec 1955] wywodzi nazwę Mazowsze od nazwy osobowej Mazoch, od której za pomocą przyrostka *-ije* utworzono nazwę dzielnicy Mazosze, per analogiam do: Podlasze (dziś Podlasie "ziemia pod Lachami, w sąsiedztwie Lachów"). Forma Mazowsze jest kontaminacją dwu form poprzednich (Mazow i Mazosze). Inaczej wygląda natomiast etymologia A. Brucknera, który wiąże tę nazwę z rodzajem gleby występującej w okolicy Płocka (kolebki Mazowszan) – mazią (gliną).

{mospagebreak title=Dialekt mazowiecki
 - historia i współczesność} Dialekt mazowiecki – historia i współczesność Granice językowe, konstytuujące dialekt mazowiecki, są o wiele rozleglejsze niż granice geograficzne, polityczne czy etnograficzne, w których przez wieki zwykło zamykać się Mazowsze. W skład stosunkowo rozległego terytorialnie i zróżnicowanego wewnątrznie dialektu mazowieckiego wchodzi gwary następujących ziem: a. Mazowsze właściwe (Mazowsze bliższe i dalsze), b. Kurpie, c. Podlasie, d. Suwalszczyzna, e. Warmia i Mazury, f. Ziemia łowicka, g. Ziemia ostródzko-lubawska. Regiony te bardzo zróżnicowane pod względem rozwoju historycznego połączyły mazowieckie wpływy językowe, nie należy jednak zapominać o tym, że na ich kształt w dużej mierze miały wpływ właśnie czynniki pozajęzykowe, takie jak chociażby geografia terenu, ale przede wszystkim historia polityczna tych ziem i determinowane przez nią ruchy osadnicze. Ślady najstarszego osadnictwa mazowieckiego pochodzą z przełomu VI i VII wieku naszej ery i to właśnie ten okres wyznacza początek kierunków ruchów osadniczych na opisywanych ziemiach.

{mospagebreak title=Historia osadnictwa
 i późniejszych ruchów migracyjnych} I. Historia osadnictwa i późniejszych ruchów migracyjnych W rozwoju osadnictwa mazowieckiego do połowy XVI wieku można wyróżnić następujące okresy: 1. VI-X w. – okres plemienny W okresie tym samo Mazowsze jako centrum dalszych ruchów osadniczych można podzielić na: a) część północną: między Wisłą, Skrwą, Prusami, a dolną Narwią, zamieszkaną przez plemiona płockie, wyszogrodzkie i ciechanowskie; b) część południową, wzdłuż Wisły między Jazdowem i Czerskiem, w okolicach Rawy Mazowieckiej i Grójca, wreszcie w okolicach Łowicza i Gostynina. O ile przełom wieku VI i VII to dla Mazowsza okres stabilizacji osadnictwa, o tyle w wiekach XVIII-IX następuje tutaj szybszy rozwój osadniczy. Najsilniej rozwijała się część północna, stąd też rozpoczęła kolonizacja obszarów położonych wzdłuż Narwi w kierunku Łomży oraz Bugu i Liwca w kierunku Liwa i Kałuszyna. Prawdopodobnie w tym okresie nie kolonizowano jeszcze Mazowsza południowego [Kowalska 1991, 16]. 2. Od połowy X do połowy XIII w. Historycy nie są zgodni w rozsądzaniu kwestii dotyczących zarówno zasięgu terytorialnego, jak i charakteru organizacyjnego ziem, które w pewnym momencie zostały włączone do państwa Piastów. Nie ulega wątpliwości, że nastąpiło to w wieku X i de facto od tego momentu Mazowsze stało się zapleczem ekonomicznym i obronnym na północnym wschodzie kraju. Rozpoczęła się zatem intensywna akcja kolonizacyjna, mająca na celu osadzenie na Mazowszu ludzi wolnych, którzy w zamian za służbę wojskową otrzymywali nadania ziemskie i większe niż w innych regionach Polski skupiska szlachty, w późniejszym okresie zwykle szlachty zaściankowej. Centrum Mazowsza staje się Płock jako gród kasztelański i siedziba biskupstwa (część południowa z archidiakonatem w Czersku podlegała biskupstwu poznańskiemu, ziemia łowicka i skierniewicka zaś należały do arcybiskupstwa gnieźnieńskiego). Zwiększa się ekspansja ludności mazowieckiej, zwłaszcza na północ i wschód w okolice Żuromina, wzdłuż Narwi, na obszar między Narwią a Bugiem. Ruch kolonizacyjny zaznacza się także w kierunku południowym między Wisłą a Bugiem, wypełnia się obszar między Rawą, Czerskiem, Warszawą i Sochaczewem [Kowalska 1991, 16-17]. Rozkwit gospodarczy Mazowsza w XI i XII w. przyczynił się do znacznego wzrostu liczby ludności tego regionu. Wzrost gęstości zaludnienia spowodował natomiast kolejne akcje osadnicze, przede wszystkim z północnego Mazowsza. Rozwijały się one w następujących kierunkach: a) wschodnim i północno-wschodnim – od XIV w. ludność wraca na tereny wyniszczone przez najazdy litewskie i jaćwieskie;

dociera do Podlasia i na ziemi białorusko-litewskie; b) północnym – od przełomu XIV/XV w. rozwija się osadnictwo mazowieckie w południowej zalesionej części Prus, czyli na Mazurach; część zachodnia Mazur zasiedlana była już wcześniej, do części wschodniej osadnicy zaczęli przybywać dopiero w końcu XIV w.; do końca XV w. na Mazurach istniało kilkaset wsi polskich chłopskich i drobnoszlacheckich. Do XVI w. nie zostaje natomiast zaludniona Puszcza Kurpiowska; c) południowym – ekspansja mazurska posuwała się widłami Pilicy i Wisły aż poza Radom, po stoki Gór Świętokrzyskich [Kowalska 1991, 18-19]. 3. Od połowy XIII do przełomu XV/XVI w. Od połowy XIII w. postępuje rozbić dzielnicowe Mazowsza, którym rządzą książęta mazowieccy, i zaznacza się jego odrębność terytorialna i polityczna od władców Polski. Mazowsze rozwija się jednak dobrze gospodarczo i kulturowo. Rozwój ten zostaje jednak zahamowany przez najazdy Litwinów, Jaćwingów oraz Krzyżaków (granica z zakonem krzyżackim ustalona w 1343 r.), które niszczą północne i wschodnie obszary tej dzielnicy. Kolejne ożywienie gospodarcze następuje natomiast na przełomie XIV i XV w. Dawne grody obronne otrzymują lokacje miejskie. Wzrasta znaczenie Czerska, który obok Płocka staje się ważnym centrum gospodarczym i administracyjnym. Kiedy w XVI wieku następuje zjednoczenie państwa polskiego, Mazowsze nadal pozostaje ziemią niezależną, jego wcielenie do Korony datuje się natomiast dopiero na wiek XV, kiedy to inkorporowane są kolejne ziemie Księstwa Mazowieckiego: 1462 r. – dobra rawskie i gostynińskie; 1476 r. – ziemia sochaczewska; 1495 r. – ziemia płocka i zawkrzeńska. Po śmierci dwóch ostatnich książąt mazowieckich Stanisława (1524) i Janusza (1526) nastąpiło ostateczne wcielenie Księstwa Mazowieckiego do Korony [Kowalska 1991, 17-18]. 4. XVI-poł. XVIII w. W XVI wieku, kiedy to nastąpiło znaczne ożywienie gospodarcze, lecz także przeludnienie Mazowsza, dochodzi do masowych migracji na nowo zagospodarowywane tereny. Centrum ruchów osadniczych stanowiły w tym okresie przeludnione ziemie nadwiślańskie (płocka, wyszogrodzka, zakroczymska), a kierunki były podobne, aczkolwiek nie identyczne, do kierunków migracyjnych w wiekach poprzednich: a. pogranicze wschodnie Mazowsza i Podlasie; szczególne znacznie dla tego kierunku osadniczego miała unia polsko-litewska, która powodowała również ruchy osadnicze w odwrotnym kierunku – na ziemi mazowieckiej przybywała szlachta ruska i litewska. b. północ: ziemia łomżyńska i wiska, a w wieku XVII przede wszystkim Puszcza Kurpiowska, która zaczęła zaludniać się tuż po sekularyzacji Prus Wschodnich. c. południe: prawobrzeżna część ziemi czerskiej – Polesie. Szczególnie aktywna migracyjnie była tutaj szlachta, która osiedlała się w województwach sąsiednich: sandomierskim, lubelskim, na ziemi bełskiej, Rusi Czerwonej, ziemi przemyskiej czy okolicach Lwowa. Nieco inny kierunek migracji stanowiły Prusy Książęce, na których, szczególnie w wieku XVI i XVII osiedlała się ludność mazurska. Migracje te nasilają się w wieku XVIII, kiedy to z Mazowsza rozwijają się ruchy osadnicze na ziemie litewsko-ruskie, a także do Prus i na Żuławy. Intensyfikuje się również kolonizacja Puszczy Kurpiowskiej. W wieku XVIII najślabiej zaludnionymi były ziemie: nurska, wiska i łomżyńska oraz wschodnie części ziemi czerskiej i warszawskiej [Gieysztor, 1968, 168]. 5. Połowa XVIII w.-1918 Rozbiory spowodowały zmiany kierunków osadniczych, które determinowane były polityką państw zaborczych: Prus, a następnie Rosji. Zagarniając po III rozbiórze królestwa i ziemie duchowne rząd pruski propagował osadzanie na nich kolonistów niemieckich. Chodziło zarówno o aspekt wojskowy, ekonomiczny, gospodarczy, jak i narodowościowy. W latach 1793-1806 zdołano osadzić ok. 3 tys. osób na terenie tzw. Prus Nowowschodnich, czyli Mazowszu północnym i 6 tys. w Prusach Południowych. Osiedlano w większości ludność pochodzenia germańskiego, lecz także litewskiego i tatarskiego. Od początku swego istnienia Mazowsze było regionem typowo rolniczym. W 1810 roku mieszkało tu ok. 900 tys. osób, z czego 700 tys. zamieszkiwało wsie [Gieysztor 1968, 230]. Dużą część ludności stanowiła tu szlachta. Konstytucyjne zniesienie poddaństwa osobistego chłopów, wojny, klęski głodu i nieurodzaje spowodowały masowe migracje ludności miejskiej na wieś. Kolonizacja w tym okresie miała zatem przede wszystkim charakter migracji wewnętrznych ze wsi do miast i sytuacja ta w zasadzie nie zmieniła się w latach późniejszych. Ruchy osadnicze podczas zaborów odgrywały dużo mniejszą rolę w kształtowaniu się struktury etnicznej społeczeństwa zamieszkującego ziemie mazowieckie. Były to w dużej mierze (poza emigracją popowstaniową i zsyłkami w głąb Rosji) wewnętrzne ruchy migracyjne bądź też prowokowane przez zaborców akcje kolonizacyjne. 6. II wojna światowa na ziemiach dialektu mazowieckiego Wojenne dzieje poszczególnych ziem składających się na geograficzny obszar dialektu mazowieckiego były bardzo zróżnicowane. Tereny Mazowsza zostały podzielone: część północno-zachodnia została przyłączona do III Rzeszy, część południowa zaś do Generalnego Gubernatorstwa. Pod okupacją niemiecką znalazły się także tereny Suwalszczyzny. Warmia i Mazury przed II wojną światową nie należały w większości do Polski, jednak po 1939 roku sytuacja mieszkających tam Polaków uległa znacznemu pogorszeniu. Podlasie (w granicach szesnastowiecznych) podzielono między dwóch okupantów: część zachodnia znalazła się w rękach niemieckich, część wschodnia zaś po 17 września 1939 roku i wcześniejszym pakcie Ribentrop-Mołotow przypadała Sowietaom. Zarówno jedna, jak i druga okupacja zapisały się tragicznie w dziejach regionu. Na ziemiach, które znalazły się w rękach niemieckich, dokonano eksterminacji ludności żydowskiej. W samym getcie warszawskim zostało zamkniętych, a następnie wymordowanych ok. 500 tys. Żydów, a całe Mazowsze było w zasadzie usiane większymi bądź mniejszymi gettami. Eksterminacji i szykanom poddawana była również ludność polska, która stawiała

opór niemieckiemu okupantowi i jego wynaradawiającej polityce. Kulminacją walki z okupantem niemieckim było Powstanie Warszawskie. Zginęło w nim ok. 250 tys. mieszkańców Warszawy, a ludność cywilną pozostałą w mieście po 2 października 1944 roku Niemcy wysiedlili na teren Generalnego Gubernatorstwa (ok. 400 tys. osób) i III Rzeszy (ok. 250 tys.). Wydarzenie to w sposób istotny wpłynęło na późniejszą sytuację socjolingwistyczną miasta. Wielu dawnych mieszkańców stolicy nie wróciło do niej, a Warszawa została zasiedlona ludnością z całej Polski. Szykanom władzy sowieckiej poddawana była ludność Podlasia, a jego mieszkańcy wywożeni byli w głąb ZSRR. W latach 1944-1945 miały tutaj miejsce zaciekle walki między oddziałami sowieckimi i polskimi a niemieckimi. Po zakończeniu właściwych działań wojennych duża część oddziałów partyzanckich, która nie była przeciwna nowej władzy ludowej, nie złożyła broni. Ostatnie z nich rozbito i zmuszono do kapitulacji dopiero w latach pięćdziesiątych. Na Mazowszu i Podlasiu w wyniku tej partyzanckiej wojny domowej zginąć mogło ok. 30 tys. ludzi. 7. Powojenne ruchy migracyjne II wojna światowa i decyzje polityczne będące jej konsekwencjami wpłynęły w znacznym stopniu na ruchy migracyjne ludności Polski, a tym samym na sytuację językową. Podczas II wojny światowej, a zwłaszcza w latach 1944-1945, ziemie Warmii i Mazur zostały w znacznym stopniu zniszczone i wyludnione. Po wojnie przybywali tutaj osadnicy z Polski centralnej, expatrianci ze Związku Radzieckiego i innych krajów Europy. Przesiedlono za Odrę pozostałą jeszcze ludność pochodzenia niemieckiego. W fatalnym położeniu znalazła się natomiast ludność mazurska, głównie wyznania protestanckiego, traktowana przez władze i osadników z innych terenów jak Niemcy, co doprowadzało do licznych i silnych antagonizmów narodowościowo-wyznaniowych. Bardzo podobnie wyglądała sytuacja na katolickiej wprawdzie, ale też niejednoznacznej etnicznie, Warmii, na której osiedlała się ludność z Kresów Wschodnich, Małopolski, Wielkopolski, Mazowsza, a także przymusowo tu przesiedlani Ukraińcy i Łemkowie. Wielu Mazurów i Warmiaków zdecydowało się zatem opuścić swoje ziemie, co doprowadziło do całkowitej zmiany sytuacji językowej na Mazurach i Warmii. Mimo iż olbrzymie straty zarówno materialne, jak i ludnościowe poniosła także Suwalszczyzna, na niej powojenne ruchy migracyjne miały stosunkowo niewielkie nasilenie w porównaniu z terenami sąsiednimi. Powojenne migracje na Mazowszu miały charakter zarówno wewnętrzny (migracje ze wsi do miast), jak i zewnętrzny (migracje ludności z innych regionów kraju). Współcześnie na terenie ziem wchodzących w zakres dialektu mazowieckiego mieszkają w większości Polacy. Na Mazowszu są niewielkie grupy Romów (Cyganów). Bardziej zróżnicowana jest sytuacja narodowościowa na Suwalszczyźnie, gdzie obok Polaków mieszkają także Litwini, Białorusini, Rosjanie – starowiercy, czy Podlasiu, zamieszkiwanym poza Polakami przez Ukraińców, i Białorusinów. {mospagebreak title=Inne czynniki pozajęzykowe
 mające wpływ na podziały
 językowe Mazowsza} II. Inne czynniki pozajęzykowe mające wpływ na podziały językowe Mazowsza Poza ruchami osadniczymi językowy charakter dialektu mazowieckiego jest determinowany przez podziały administracyjne i kościelne. {mospagebreak title=Podziały administracyjne} 1. Podziały administracyjne W XVI wieku, po ostatecznym włączeniu Mazowsza do Korony, obszar ten dzielił się na trzy województwa: a. płockie składające się z dwóch ziem: płockiej (powiaty: płocki, bielski, sierpski, raciąski, płoński) i zawkrzeńskiej (powiaty: szreński, mławski i niedzbarski); b. rawskie składające się z ziem: rawskiej (powiaty: rawski i bielski), sochaczewskiej (powiaty: sochaczewski i mszczonowski), gostynińskiej (powiaty: gostyniński i gąbiński); c. mazowieckie składające się z ziem: czerskiej (powiaty: warszawski, błoński, tarczyński), wyszogrodzkiej (powiat wyszogrodzki), zakroczymskiej (powiaty: zakroczymski, nowomiejski, serocki), ciechanowska (powiaty: ciechanowski, przasnyski, sąchocki), różańskiej/makowskiej (powiat różański/makowski), łomżyńskiej (powiaty: ostrołęcki, łomżyński, zambrowski, kolneński), wiskiej (powiaty: wiski, wąsoski, radziłowski), nurskiej (powiaty: nurski, ostrowski, kamieniecki), liwskiej (powiat liwski). {smoothgallery image=M203.gif&title=Podział administracyjny Rzeczypospolitej ok. 1600 roku&caption=Podział administracyjny Rzeczypospolitej ok. 1600 roku}W okresie tym Mazowsze na północy graniczyło z Prusami Książęcymi, na wschodzie {tt}z Podlasiem|Granica Mazowsza z Podlasiem do roku 1569 była granicą państwową, a po Unii Lubelskiej stała się granicą pomiędzy województwami mazowieckim i podlaskim [Kowalska 1991, 20].{/tt}. Poza tym Mazowsze sąsiadowało z Małopolską, Wielkopolską, Kujawami, ziemią dobrzyńską i Prusami Królewskimi [Kowalska 1991, 20]. Podział ten utrzymał się do czasów rozbiorów. W wyniku III rozbioru Polski największą część Mazowsza z Warszawą zyskały Prusy, niewielki obszar Mazowsza południowo-wschodniego na zachód od Wisły i na południe od Buga zajęła Austria. {smoothgallery image=M204.gif&title=Podział Księstwa Warszawskiego w 1815 roku&caption=Podział Księstwa Warszawskiego w 1815 roku}Kolejną stabilizację sytuacji administracyjnej Mazowsza przyniosło powstanie Księstwa Warszawskiego w 1806 roku, w którego obrębie znalazło się w całości. Teren Mazowsza został podzielony między cztery departamenty: płocki (prawie całe Mazowsze na północ od Wisły i Bugu oraz ziemia dobrzyńska), warszawski (niemal całe Mazowsze na południe od Wisły i Bugu i trzy powiaty ziemi łęczyckiej), łomżyński (Mazowsze nad środkową Narwią i Biebrzą) i siedlecki (okolice Garwolina i Liwa). Z wymienionych departamentów tylko departament płocki obejmował same ziemie mazowieckie, pozostałe obejmowały również ziemie niemazowieckie. Podział administracyjny powstałego w 1815 roku Królestwa Polskiego wyglądał nieco inaczej niż podział Księstwa Warszawskiego. Województwo płockie zamykało się w ramach dawnego departamentu płockiego. Województwo

mazowieckie zostało utworzone z dawnego departamentu warszawskiego, ale dołączono do niego ziemię łączycką i Kujawy. Dawny departament łomżyński został przemianowany na województwo augustowskie. Południowo-wschodnie skrawki Mazowsza (Garwolin, Liw) zostały przyłączone do woj. Podlaskiego. Kolejne zmiany nastąpiły w wyniku represji popowstaniowych w 1837 roku, kiedy to województwa zostały przemianowane na gubernie. Na mocy ukazu z 1842 roku obwody zostały przemianowane na powiaty, a powiaty na okręgi, a w 1845 roku wprowadzono nowy podział administracyjny. Zasadniczą zmianę w granicach administracyjnych przyniósł rok 1866 i represje po Powstaniu Styczniowym. Nowy podział administracyjny oparty był na przepisach obowiązujących w prawie rosyjskim. Ziemie mazowieckie zostały rozdzielone między 5 guberni: a. Płocką z powiatami: płockim, płońskim, ciechanowskim, przasnyskim, mławskim, sierpeckim, rypińskim, lipnowskim; b. Łomżyńską z powiatami: szczuczyńskim, kolneńskim, łomżyńskim, ostrołęckim, makowskim, pułtuskim, ostrowskim. W granicach tej guberni znalazł się również powiat wysokomazowiecki. c. Warszawską z powiatami: radzymińskim, mińskim, warszawskim, górnokalwaryjskim, grójeckim, skierniewickim, łowickim, kutnowskim, gostynińskim, sochaczewskim, błońskim, a także dwoma powiatami kujawskimi: włocławskim i nieszawskim. d. Piotrowską z powiatem rawskim, e. Siedlecką z powiatem garwolińskim i węgrowskim. {smoothgallery image=M205.gif&title=Podział administracyjny Rzeczypospolitej w 1930 roku&caption=Podział administracyjny Rzeczypospolitej w 1930 roku}Ten podział administracyjny został zasadniczo utrzymany do roku 1918. Pierwszy podział administracyjny, którego dokonano po odzyskaniu przez Polskę niepodległości, nie zacierał granic wyznaczanych przez zaborców. Ziemie mazowieckie znalazły się głównie w granicach województwa warszawskiego. Kolejne reformy administracyjne przeprowadzane w latach 1938 i 1939 doprowadziły do pewnych zmian w granicach województw i przynależności poszczególnych powiatów. Powojenne podziały administracyjne można ująć w 4 okresy: - lata 1945-1957 22 lutego 1945 roku na sesji wojewódzkich rad narodowych i urzędów wojewódzkich w Pruszkowie i Płocku powstał jeden urząd wojewódzki – warszawski. W skład województwa warszawskiego wchodziły wówczas 22 powiaty. Zmiany te nie wpłynęły w sposób znaczący na zmiany granic województw, a tym samym na przynależność administracyjną ziem mazowieckich, gdyż dokonywały się jedynie na płaszczyźnie powiatów. - lata 1957-1975 {smoothgallery album=99}Główna zmiana w podziale administracyjnym w tym okresie polegała na zniesieniu gromad i osiedli oraz wprowadzeniu gmin, nie zmieniały się natomiast w większym stopniu zasięgi województw, w których granicach znajdowały się ziemie wchodzące w obszar dialektu mazowieckiego. - lata 1975-1998 Nowy podział administracyjny obowiązujący w Polsce w latach 1975-1998 wszedł w życie 1 czerwca 1975 roku i dzielił Polskę na 49 województw. Swobodnym novum w tym podziale było zniesienie powiatów. W wyniku tego podziału ziemie znajdujące się w obszarze dialektu mazowieckiego znalazły się w granicach województw: skierniewickiego, warszawskiego, siedleckiego, białkopodlaskiego, białostockiego, łomżyńskiego, ostrołęckiego, ciechanowskiego, płockiego, toruńskiego, olsztyńskiego i suwalskiego. - od roku 1998 Obowiązujący dziś podział administracyjny wszedł w życie 1 stycznia 1998 roku, podzielił on Polskę na 16 województw i wprowadził ponownie podział na powiaty. Ziemie znajdujące się w obszarze dialektu mazowieckiego znalazły się w granicach województw: mazowieckiego, podlaskiego, warmińsko-mazurskiego i łódzkiego. {mospagebreak title=Podziały kościelne}

2. Podziały kościelne {smoothgallery image=M206.gif&title=Podziały kościelne w X wieku&caption=Podziały kościelne w X wieku}Podziały kościelne na diecezje, archidiakonaty i dekanaty ustalone zostały w zasadzie już w w. XI. Nie pokrywały się one z administracyjnymi podziałami Mazowsza. Diecezją rdzennie mazowiecką była diecezja płocka, erygowana najprawdopodobniej ok. 1075 przez papieża Grzegorza VII. Granicę naturalną diecezji stanowiły: od strony północnej Pojezierze Mazurskie, co zresztą później miało stanowić granicę polityczną z państwem krzyżackim i Prusami. Od strony południowej wyznaczał ją bieg Pilicy, od zachodniej – rzeki Bzura i Warta, natomiast na wschodzie Podlasie, które było naturalną granicą pomiędzy zachodnią Rusią a Mazowszem. W strukturze administracji kościelnej po 1243 r. północną granicę wyznaczały diecezje pomezkańska i warmińska. Na wschodzie diecezja graniczyła z biskupstwem wileńskim, a granica przebiegała na rzece Ełk od Grajewa aż do jej ujścia do Biebrzy w rejonie Goniądza, następnie zgodnie z biegiem Biebrzy aż do jej połączenia się z Narwią, dalej w górę Narwi aż do Tykocina, a stąd na południe do Bugu w rejonie Nuru. Na niewielkim odcinku w okolicach Węgrowa diecezja płocka graniczyła również z biskupstwem wołyńskim ze stolicą w Łucku. Dalej granica przebiegała na rzece Bug w kierunku północnym, a następnie łądem, przy czym parafie w rejonie Bugu i Liwca: Stoczek, Sadowne, Kamionna Laska, Korytnica – należały do diecezji płockiej. Linia graniczna z diecezją poznańską biegła od Liwca do Wisły w okolice Pragi, a następnie korytem Wisły na północ aż do Nowego Dworu. Od Okuniewa aż do parafii Dobrzyków, która należała do diecezji płockiej, granica przebiegała na Wiśle. Po lewej stronie rzeki znajdował się dekanat gostyniński, graniczący z biskupstwem poznańskim i biskupstwem włocławskim. {smoothgallery image=M207.gif&title=Podziały kościelne w XII-XIII wieku&caption=Podziały kościelne w XII-XIII wieku}Ziemie mazowieckie diecezji płockiej podzielone były między archidiakonat płocki i pułtusi. Część z nich należała do archidiakonatu warszawskiego diecezji poznańskiej. Obejmował on dużą część

województwa rawskiego, ziemię warszawską po lewej i częściowo po prawej stronie Wisły, prawie całą ziemię czerską oraz część ziemi liwskiej. Zachodnia i południowa część województwa rawskiego należały do diecezji gnieźnieńskiej, a parafie zapilickie ziemi czerskiej do diecezji krakowskiej [Kowalska 1991, 21]. Podział ten uległ zmianie po roku 1798, kiedy to utworzono nową diecezję warszawską. W chwili ustanowienia diecezja warszawska liczyła oprócz Warszawy 7 dekanatów: błoński, grójecki, gąbiński, mszconowski, piaseczyński, sochaczewski i warecki. W 1800 r. Pius VII dołączył do niej parafie leżące na prawym brzegu Wisły: Pragę, Wieliszew, Tarchomin, Nowy Dwór, Chotomów i Nieporęt. Zostały one oddzielone od diecezji płockiej i przyłączone do diecezji warszawskiej jako osobny dekanat praski. Kolejna zmiana granic diecezji nastąpiła po odzyskaniu niepodległości przez Polskę w 1920 roku. Mazowsze pozostało w granicach utworzonej w XIX wieku metropolii warszawskiej z diecezjami: warszawską, augustowską, kielecką, kujawsko-kaliską, lubelską, płocką, podlaską, sandomierską. W skład nowej metropolii warszawskiej, której granice zostały zmienione na mocy konkordatu z 1925 roku, weszły archidiecezja warszawska oraz diecezje: lubelska, łódzka, płocka, podlaska i sandomierska. Podział ten utrzymał się do roku 1939. Współcześnie również granice administracji państwowej nie przekładają się zupełnie na granice administracji kościelnej. W zasadzie największe zmiany w powojennym podziale administracyjnym Kościoła Rzymskokatolickiego wprowadziła bulla Totus Tuus Poloniae Populus z 1992 roku, która zapoczątkowała proces zmian administracyjnych zakończony de facto w 2004 roku. Dzisiaj ziemie dialektu mazowieckiego podzielone są między diecezje: płocką, warszawską, warszawsko-praską, łowicką, radomską, siedlecką, drohiczyńską, łomżyńską, białostocką, elcką i warmińską. {mospagebreak title=Stosunki własnościowe
 w osadnictwie wiejskim} 3. Stosunki własnościowe w osadnictwie wiejskim Dla badania różnicowania wewnętrznego gwar dialektu mazowieckiego niebagatelne znaczenie mają stosunki własnościowe w osadnictwie wiejskim, ponieważ stan społeczny determinował niejako charakter języka mieszkańców wsi mazowieckiej. W przypadku dialektu mazowieckiego jest to ważne o tyle, że Mazowsze, w odróżnieniu od innych regionów kraju, zamieszkiwane było przez ogromną liczbę drobnej szlachty, która bardzo często poziomem życia mało odróżniała się od chłopów, miała jednak bardzo silne poczucie szlacheckości. Duża liczba szlachty na Mazowszu wiązała się z kolonizacją tych terenów przez książąt mazowieckich, którzy osiedlającym się tu rycerzom nadawali ziemie na własność w zamian za obronę granic. Druga fala nadań ziemskich nastąpiła po inkorporacji Mazowsza do Korony. Przywileje Kazimierza Jagiellończyka, Jana Olbrachta czy Zygmunta Starego dopuszczały do stanu szlacheckiego rzesze osób o wątpliwym pochodzeniu, ale zyskiwały władcom Polski sojuszników w ewentualnych sporach z możnowładztwem. Wszystko to doprowadziło do tego, że w XVI wieku to właśnie własność szlachecka stanowiła na Mazowszu najliczniejszą kategorię własnościową. Pod koniec XVI wieku szlachta zamieszkująca wieś stanowiła 27% mieszkańców całej prowincji. Była to jednak grupa bardzo rozdrobniona. Najliczniejszą grupę stanowiła szlachta zagrodowa, własnoręcznie uprawiająca swoje gospodarstwa – ok. 20 tys. rodzin w II poł. XVI w., przeciętna wielkość gospodarstwa to ok. 8,4 ha; następnie szlachta folwarczna, tzw. cząstkowa – ok. 5 tys. rodzin, przeciętna wielkość gospodarstwa to 42 ha;) [Kowalska 1991, 23-25]. Pozostałe kategorie własności ziemskiej na Mazowszu w XVI wieku stanowiły: - własność królewska – obejmowała 46% miast i 5,9% wsi (czyli 6,5% ogółu osad na Mazowszu); najwięcej dóbr królewskich znajdowało się w województwie rawskim; do króla należały także puszcze w województwie rawskim i mazowieckim; - własność kościelna – zajmowała 9% ogółu osad na Mazowszu i pochodziła jeszcze z XI-XIII w. nadań książęcych; obejmowała także klasztory (opactwo czerwińskie i benedyktynów płockich), zakony (jezuici pułtuscy), uposażenie kościołów. Jak już wspomniano, podział na szlachtę i chłopów jest ważny z punktu widzenia języka. Tradycja tego podziału zachowała się jeszcze w północnej części Mazowsza oraz na Podlasiu. Jest on żywy i aktualny do tego stopnia, że każda z grup potrafi dokładnie określić i odpowiednio zaszeregować ludność zamieszkałą w zasięgu znanych wszystkim okolicznych wsi. Niewiele wiemy o różnicach językowych między szlachtą a chłopami. Wymienia się następujące cechy: a. mowa chłopów: mazurzenie, asynchroniczna wymowa wargowych miękkich z elementem x lub γ: px’ivo, bγ’e☐, kx’itné, γ’ara, pochylone a, przejście ja- w je-: jepko, jek, jevor. b. Mowa szlachty: brak mazurzenia, asynchroniczna wymowa wargowych miękkich z elementem j: p’jivo, b’je☐, kf’jitné, v’jara; brak a pochylonego (Mazowsze bliższe); brak przejścia ja- w je-. Różnice między szlachtą a chłopami zachowały się najlepiej do czasów współczesnych w nazwach miejscowości – wsie szlacheckie na północno-wschodnim Mazowszu i Podlasiu mają wielocłonowe nazwy miejscowe: Krajewo-Korytki, Krajewo-Szatany-Białabiel (Podlasie, Mazowsze półn.-wsch.) [Kowalska 1991, 26-27].